Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

Адрес: Йошкар-Ола, Совет пӧрт, „Ямде лий“ редакций

Пиалан йоча-шамыч. Фото-этюд М. Чуршуковын.

Чыла тунемшылан школын да классын честьше верч кучедалман

Сай пашам кӧ пужа?

Мемнан школышто ятыр тунемше-шамыч школын да классын честьше верч кучедалыт. Школышто чылаже 519 тунемше уло. Тиде шот гыч 83 йоча отлично да сайын тунемеш. Вершинин Вадим, Шубин Аркадий, Вердников Николай, Мамаев Борис да молат школышто эн примерный улыт. Нуно общественный пашамат активно ыштат, туныктышо-шамычын мӧнгӧ пумо пашаштым эреак жапыштыже шуктен шогат.

Тунемше-шамыч ВЛКСМ обком ден Марийский АССР Наркомпросын переходящий йошкар знамяштым ончыкыжымат кучен шогышаш верч кучедалыт.

Туге гынат, посна тунемше-шамыч школа ден классын честьше верч огыт тырше. Теве Тимин Аркадий ден Адамов Николай урок годым эре толашен шинчат, туныктышын ойлымыжым огыт колышт. Нуно мӧнгӧ пумо пашамат огыт шукто. Садлан нунын „плохо“ отметкышт ятыр уло.

Соловьев Герасим, Иванов Виктор да Яналов Петрат туныктышын заданийжым огыт шукто, урокышто огыт колышт. Тыге нуно шке школыштым да классыштым шенгак шупшыт, сайын да отлично тунемше йолташышт-шамычлан мешаят.

Адамов Николай нерген поснак каласаш кӱлеш. Тудо 6-шо „А“ классыште тунемеш. Адамов Николай тунемаш гын—ӧркана, а лӱшкаш—нигунамат ок ӧркане, чыла деч тале. Урок годым шӱведен, кычкыркален шинча, запискым возгала. Тудо шкенжым пеш эрзен куча: ӱпым ок тӱредыкте, классыште вургем дене шинча. Старший йолташ-шамыч дене ӱчаша, нунын мутыштым ок колышт.

Теве нине тунемше-шамыч мемнан школышто „плохо“ отметкым кугемден шогат. Кызыт школышто тунемше-шамыч кокла гыч 18 процентше „плохо“ отметка дене тунемыт.

Чыла тунемшылан школын да классын честьше верч кучедалман. Шукерте огыл эртыше ВЛКСМ Центральный Комитетын X пленумжо сайын да отлично тунемаш верч, сознательный дисциплина верч кучедалаш кӱлмӧ нерген пенгыде решенийым луктын. Тиде решенийым чаплын шуктышаш верч чыла тунемшылан тыршаш кӱлеш.

Туныктышо **И. В. Бердников.**

Шернур средний школа.

Ленинградский Военный Округ Штабын

ОПЕРАТИВНЫЙ СВОДКЫЖО-ШАМЫЧ ГЫЧ

25-ше гыч тӱҥалын 27 февраль марте Карельский перешейкыште мемнан часть-шамыч противникын 54 оборонительный укрепленный пунктшым, тиде шотышто 23 железобетонный артиллерийский сооруженийым налыныт.

Мемнан авиаций воздушный бойлаште противникын 29 самолетшым волтен шуэн. Адак нок крепостной казематым, 10 тӱжем снарядым, 5 миллион утла патроным налыныт.

27 февраль мучко карельский перешейкыште мемнан часть-шамыч, противникын укрепленийже шамычым сеҥен, 13 оборонительный укрепленный пунктым, тиде шотышто 9 железобетонный артиллерийский сооруженийым налыныт.

Мемнан авиаций противникын войскажа ден военный обектше - шамычым успешно бомбардироватлен. Противникын 6 самолетшым волтен шумо.

28 ден 29 февральыште мемнан часть-шамыч противникын 270 оборонительный укрепленный пунктшым, тиде шотышто 66 железобетонный артиллерийский сооруженийым налыныт.

Противникын аэродромлаштыже да воздушный бойлаште противникын 36 самолетшым пытарыме.

* * *

1 мартыште мемнан часть-шамыч Вуокси эҥерыште Пааколан—коски водопад районым, Хейньоки олам, Манниккала местечкым, Выборг Сердоболь кӱртньӧ корнышто Тали станцийым, Выборг олан южный окраинажым да Кейхляниеми мысым налыныт.

* * *

11 февраль гыч 1 март марте жапыште мемнан часть-шамыч противникын 922 оборонительный укрепленный пунктшым, тиде шотышто 235 железобетонный артиллерийский сооруженийым налыныт.

11 февраль гыч 1 март марте чылаже противникын 191 самолетшым волтен шумо. Тиде жапыште мемнан авиаций чылаже 21 самолетым йомдарен.

ВИТЯ ШКЕНЖЫМ КУЧЕН ОК МОШТО

Боярский Виктор 7-ше классыште кокымшо ий тунемеш гынат, шкенжым кучен огеш мошто. Тудо урокым колышт ок шинче, туныктышо-шамыч дене ӱчаша. Мӧнгыш пумо пашам ик ганат шуктен ок тол. А перерыв годым Витян койшыжым ончен ӧрат. Туныктышо класс гыч лектын гына шукта, тудо парт ӱмбачын куржталаш тӱҥалеш. Тидым ужын, ик гана отлично тунемше Александров Сергей парт ӱмбак куржталмым чарнаш кӱштыш. Тидлан ответым пуэн, Боярский адакат парт ӱмбак кӱзен шогале да омса деке куржын колтыш. Омса деч мӧнгешла савырнен доска деке тольо да туныктышо Александр Никифоровичым мыскылен возен шындыш. Вашке звонок лие. Химий дене туныктышо Иван Григорьевич классыш тольо. Тудо каласыш: „Кодшо урокышто мом каймым шарналтена“, — мане. Иван Григорьевич Боярский Виктор деч тидын нерген каласаш йодо. Но Виктор нимомат каласен ыш керт: кодшо урокышто мом тунемме — тудо ок шинче. Тыге химий урокышто веле огыл лиеш. Витян „плохо“ отметкыже пеш шуко. Боярский шкенжым кучен огеш мошто, тӱрлӧ кӱлдымаш пашам ыштен коштеш, жапым ок чамане, шинчымышым налаш огеш шоно,— вот молан тудо начарын тунемеш.

Витя, шоналте, вет ынде тыланет вес ий 7-ше классыште шинчаш ок лий. Шошым испытаний годым кызыт тунемме чыла йодышталтеш.

А. И. С.

Морко район, Азъял НСШ.

1940 ийыште Йошкар-Олаште ятыр йытыра, шуко этажан пӧрт-шамыч ышталтыт. Теве тиде пӧрт-шамычат 1940 ийыште ыштал шуыт. Шолаште—Поволжский Лесотехнический Институтын общежитийже; пурлаште—Йошкар-Ола горсоветын пӧртшӧ.

Латкум ияш композитор

Таганрогский 10-шо школын отличникше Женя Погорелов музыкым пеш йӧрата. Музыкальный училищыште моло ученик кокла гыч тудо ик первый ученик.

Тунемме деч вара яра жапыште Женя шкеак марш, вальс, муро-шамычым сочинятла. Юный композитор лу утла музыкальный произведений-шамычым: „Чкалов нерген мурым“, Сергей Миронович Киров лӱмеш маршым, „Радость“ вальсым да тулеч молымат возен.

Сталин йолташлан кудло ий теммыжлан Женя „Иосиф Виссарионович Сталин нерген мурым“ возен.

ХРОНИКА

РСФСР Верховный Совет Президиум **В. П. Потемкин** йолташым РСФСР Просвещений Калык Комиссарлан назначитлен.

* * *

ССР Союз Совнарком **В. П. Потемкин** йолташым вес пашаш каймыжлан лийын ССР Союз Иностранный Паша Нарком заместитель обязанность деч утарен.

* * *

РСФСР Верховный Совет Президиум **П. А. Тюркин** йолташым тудын йодмыжо почеш РСФСР Просвещений Нарком обязанность деч утарен.

Снимкыште: Баку олан Киров лӱмеш проспектыштыже пищевой промышленность Наркоматын у зданийже.

Снимкыште: „Минин и Пожарский“ фильм гыч ик сӱрет.

„МИНИН и ПОЖАРСКИЙ“

Тиде кечылаште Йошкар-Оласе „Рекорд“ кинотеатрыште „Минин и Пожарский“ звуковой исторический художественный фильм ончыкталтын.

„Минин и Пожарский“ кинофильм XVII курым тӱҥалтышыште великий руш калыкын шкенжын независимостьшо верч героически кучедалмыжым ончыкта.

Польский король Сигизмундын войскаже-шамыч, польско-казачий банда-шамыч, швед ден немец-шамычын тарлыме войскашт Москвашке керылтыныт. Поляк-шамыч Москван шӱмешыже—Кремлеш верланеныт. Тыге нуно руш калыкым толен, шке кӱсеныштым оварташ тыршеныт.

Толымашым калык чытен огыл. Руш калык-польский грабитель-шамыч ваштареш тарванен. Поляк-шамыч ваштареш калыкым князь Дмитрий Пожарский ден Нижегородский торговец Кузьма Минин нангаеныт да нунын кучедалмыштым вуйлатеныт.

Минин ден Пожарскийын вуйлатымышт почеш шкенжым аралаш тарваныше калык 1612 ийыште польский интервент-шамычым Москва гыч кырен колтен. Великий руш калык шке элжын тичмашлыкшым да независимостьшым арален.

Колхозник-лыжник-шамычын Всесоюзный соревнованийышт

21 февральыште мемнан республикысе 7 лыжник-колхозник-шамыч колхозник-шамычын всесоюзный лыжкый соревнованийышкышт каеныт ыле. Тиде соревнований годым мемнан республикын командыже колхоз - шамыч группышто кокымшо верым налын. 5 километрыш каймаште Ксения Андреева (Сотнур район, „За оборону“ колхоз) кокымшо верыш лектын, Сотнур район, „У ял“ колхозын колхозницаже Вера Кондратьева кумышо верым налын. 20 километрыш каймаште У-Тор‘ял район, „У ял“ колхоз гыч А. Т. Наумов кумышо верыш лектын.

Германский самолет-шамыч Франций ӱмбалне

27 февраль вашеш йӱдым германский разведывательный самолет-шамыч Францийын центральный районлаштыже да Париж ӱмбалне чоҥештылыныт. Французский зенитный артиллерий пеш виян лӱйкален гынат, самолет-шамыч шке задачыштым шуктеныт. 27 февральыште эрдене чыла германский самолет-шамыч йомдарымаш деч посна шке базышкышт пӧртылыныт.

ШКОЛЬНИК-ШАМЫЧ ЙӦСЫН ИЛАТ

Данийыште лекше „Арбейдербладет“ газета, 24 февральыште Копенгагенысе ик школышто туныктышо Лундхольман письмажым печатлен.

Туныктышо школьник-шамычын пеш нелэ положенийышт нерген ойла.

Медицинский ончымаш гыч раш калэ: школьник-шамыч кокла гыч ятырже малокровиян да нервный черан улыт. Тунемше-шамыч коклаште физически начар развиватлалтше йоча-шамыч пеш шукын улыт.

Францийсе шемер-шамыч пеш нелэ условийыште илат. Снимкыште: парижысе безработный-шамыч малат.

Белофинн-шамыч ваштареш кучедалмашын геройышт

Капитан Алексеевын командоватлыме самолет-шамыч звено разведкыш каен. Икмыняр жап лиймек, разведчик-шамыч аэродромыш пӧртылыныт. Алексеев,часть командованийлан Н. ял районышто зенитный орудий да пулемет-шамыч вооружитлыме неприятельский часть-шамычым мумо манын, доложитлен. Шке пеленышт налме бомба-шамыч грузым тушман ӱмбак кудалтымек, самолет-шамыч шке территорийышкышт сайын пӧртылыныт.

Мумо тушманым атаковатлаш да шалаташ истребитель-шамычлан тунамак приказым пумо.

Капитан Шевелевын командоватлыме звеносо машина-шамыч икте почеш весе воздухыш нӧлталтыныт. Летчик-шамыч тунамак маскироватлалтше неприятельын ужыныт. Тушманын орудийышт самолет-шамычым ураганный тул дене ваштлийыныт. Шуко снаряд-шамыч утларакшым ончыч кайше машина воктен пудештыныт. Тидым летчик Антонюк ужын да тунамак шке командиржым утараш каен. Тудо пикироватлымыже дене противникын вниманийжым шке векыже савырен, ик жапыштак пулемет дене тура лӱйкален противникын огневой точкыжым лыпландарен. Антонюк вес точка ӱмбак атакыш каяш ямдылалтеш улмаш, кенета самолет кӱшкӧ да ӧрдыжкыш кудалталтын. Самолет деч тораште огыл снаряд пудештын. Летчик шола йолыштыжо чот корштымым шижеш.

Лӱддымӧ пилот шке вийжын пытымыжым шижын. Умбакыже кучедалаш ок лий. Садланак тудо шке машинын шулдыржым лӱҥгыктен звено командирдеч кучедалмаш гыч лекташ разрешенийым йодын. Келшымашым налмек, тудо кӱшкӧ тура кӱзен да вараже шке аэродромжо дек каен.

Сусыргышо йолжо чот корштен, шичме вер йымак шуко вӱр йоген...

— Молан Антонюк аэродромыш шкетын пӧртылеш? —истребительын мландыш волымыжым эскерен, йолташыже-шамыч ӧрын шоналтеныт.

Моторын тичмаш оборотшо дене самолет уэш кавашке кӱзен, моланже раш: шотеш толдымо приземленийын стартер чарен. Самолет, аэродром ӱмбалне кок йырым ыштымек кум точкыш мастарын волен шинчын. Аэродромысо пашаеҥ ден летчик-шамыч волен шичше машина дек куржын миеныт.

— Сусыргенам...' мыланем лекташ полшыза,— летчик Антонюк каласен, варажым тудын ушыжо каен.

Вашке Шевелевын звеносо моло машина-шамычат боевой заданийым отлично шуктымек сайын волен шинчыныт.

Антонюкын машинажым ончен, йолташыже-шамыч машинаште снаряд пудырго дене 20 утла шӱтлымым муыныт.

Финский белогвардейщина ваштареш кучедалме фронтышто командованийын боевой заданийже-шамычым чаплын шуктымыжлан да тидын годым доблесть ден мужествым ончыктымылан, лӱдымӧ сталинский сокол Антонюк йолташ Ленин орден дене наградитлалтын. (ТАСС).

Капитан-орденоносец А. Ф. Родин.

Младший лейтенант-орденоносец А. Н. Погребняк.

Литературный страница

Кимын омыжо

Изи Ким шольым ик эрдене
Кынелын, тыге ойла мылам:
— Изай, мый тače омо дене
Москвашке пуйто миенам.
Ужам... ола йўла ший-чинчын,
Ончем йыр шкеже йывыртен.
Вара каем трамвайыш шинчын,
Уремла-шамычым эртен.
Шиждегеч Красный площадь велыш
Конда трамвай, мыят волем.
Вик йодым да пуршым Кремльыш
Пагалыме Сталиным ужнем.
А, Сталин шырге воштылалын,
Толеш лач ошкыл ончыкем.
Шке ачам гай вашлиялын
Вўчкалтыш мыйым туп гычем.
Ласка моткочак тудо шкеже,
Ойла пеш ныжылгын шыман.
А мыйын куан ден шўм-кылемже,
Шижам, пыртка адак виян.
Ойлем мый школ илыш-влакым,
Да шкемын отметка-шамычем,
Вуем шыман ниялтыш Сталин,
Вара каласыш: „Сай тунем!"

Антонов Ивук.

КУРЫК

Кажне кечын курык йыр
Йоча-шамыч пеш лўшкат.
Тышке тушко йыр да юр
Мунчалтат.
Иктын шўргö пеш чевер,
Кўйшö олмала сöрален,
Весын нерже—чылтак мöр,
Йошкарген.
— О курык, курык, чапле курык!—
Кычкыркален мунчалтат,—
Тыгай годым ок кўл кўрык),—*
Маныдат.
Изыдерым, иянволым
Пеҥыж-пеҥыж кўзыктат.
Погыналын
шинчын
ўлык
Вижгыктат.

Осмин Йыван.

*) Кўрык — ужга

Авамлан

Чаплын кушшо нöргö эрге
Кызыт кугу лийынам.
Авам мане: „Улат шерге,
Чот пагале родиҥнам".
Мыйже кечын коштам школыш,
Шинчымаш лыҥ кўлеш вет.
— Эргым, эргым, тунем сайын,—
Манын тыйже пелештет.
Йöратем мый шочмо элым,
Тунемашат чот тыршем.
Кушкын шуын, лиям летчик,
Тыйым кўшкö кўзыктем.

Изир Эван.

Йошкар-Ола ДТС-ысе эн сай авиамоделист-шамыч йоча творчествын олимпиадыжлан авиамодельым ямдылат. Шола гыч пурлашке: Касаткин Сережа, Николаев Авенир, Гаев Вадим.

Фото М. Чуршуковын.

КУМ ИОЧА

Пеш эрдене помыжалтын,
У ялнаже тарванен.
Шем чодра шеҥгеч волгалтын,
Кече лекте куанен.
Кум рвезе шыргыжалын,
Имньым кычкышт у тереш.
А вара лектыч кудалын,
Ял мучашышке шумеш.
Коштыч нуно ялна мучко,
Пурышт нуно кажне дек.
Кажне суртын ломыж шуко,
Ит öркане, пого тек.
Ломыж дене яшлык темын—
Йывыртеныт чыланат.
Шошым толшо кайык семын
Куаналын муралтат:
„Шуэш вашке шошо пагыт,
Колхоз нурыш лектына.
Тапланалше шем мландыш
Ломыжетым шавена.
Ўянгдалме пасуэш
Шурно сайын шочалеш.
Кушкылда, парчам шара,
Порсын гае ужарга."
Пеш мўндырк, чодра шеҥгеке
Йошкарген кече шинчеш.
Вўчкалталын кум рвезым
Кас юл дене шупшалеш.

Айгузин А.

ШОЛЬЫМ

Шуко огыл ийже
Мыйын шольымлан,—
Кандаш ийым иже
Тема ты ийлан.

Тений але первый
Шинчын парт коклаш.
Писе мыйын шольо,
Кертеш тунемаш.

Тудо лудаш тале,
Йылме лывырген.
А моланже пале,—
Чот тыршымыже ден.

Возымыжо тудын
Шырча гай коеш.
Садланак кеч кö лудын
Сайынак кертеш.

Тунем тые, шольым,
Эше чот тыршен.
Шукто Ленин ойым
Уло виет ден.

М. Йывайын.

ТУНЕМ, ШУЖАР!

Тунем, шужар,
Тый вет кызыт
Улат ужар,
Улат изи.
Тунем, шужар,
Тый шкат ужат:
Кечат ояр,
Эрнен южат.
Тунем, шужар,
Илаш айват!
Ок воч шужаш,
Пиалан улат.
Тунем, шужар,
Сита вият,
Чыла ужат,
Герой лият.

З. Афанасьев-Литин.

Морко район,
Шиньша средний школа,
9-ше класс.

Öрыш ден шогертен

Ужар порсын пич сатер,—
Тиде öрыш илме вер.
Шукшым, лывым нумалеш,
Игышт-влакым пукшалеш.
Шулдырлажым шыргыктен,
Öрыш öрдыш чонештен.
Чарга йўкан игышт-влак
Аваштым почеш кычкырат.
Шукшым, лывым погымек,
Савырналын мöнгö век,
Игышт-шамыч дек пикшла
Чонештале öрышна.
Толын шуо, пыжаш дек
Шогылтешыс шогертен.
Öрдегече нигунар
Кычкырале öрышна:
— Мыйын игым ит логал,
Тылат тиде пеш шагал!
Мый весым муам тылат,
Чапле чесым, тый колат!—
Ойлыш öрыш—мутык нер,
Куштырак ош мунын вер.
Кужу поч—сут шогертен
Викак тушко чонештен.
А öрышна шып миен,
Оза ватылан ойлен,—

Кузе ола шогертен
Ватын муным шолыштеш.
А эрлажым адакат
Муно деке толынат,
Чот пудешталтше капкан
Шогертеным пыжыктен.
Те чылан, йошкар оҥ-влак,
Лийза öрыш гай сак.
Шогертен гай вор еҥлан
Ямде лийже вурс капкан.

Азманов Тойблат.

Коча деке уналыкеш

Толя, Мичи, Кычыри,
Изи Вачи, Кавыри
Коча деке каеныт,
Мўкш отарыш пуреныт.

— Эй, кочай, тый чал кочай,
Мемнам мўй ден силет чай?
— Шичса, шичса лишкырак,
Мўйна тамле путырак,—
Тыге коча кутыра,
Уна-шамычым сила.

— Темна кочкын, кочайна,
Адак иктым йодына:
Тореш ит лий, нал кўслетым,
Да шокталте у муретым.
Семже дене муралтен,
Пуэна ме курштaлтен.

Кочан парня пеш писе,
Лектеш сылне муро сем.
Йоча-шамыч муралтат,
Лап лиялын курштaлтат.

Петров С. Б.

У КНИГА-ШАМЫЧ

1939 ийыште ВЛКСМ Центральный Комитетын йоча литература издательствыже Вера Смирнован возымо **„Серго йолташ“** лӱман книгам луктын. Тиде книгам руш йылме гыч марий йылмыш Н. С. Шавердин кусарен. Книган акше 2 теҥге да 25 ыр.

Тиде книгаште чапле большевик - революционерын, великий государственный деятель Серго Орджоникидзен илышыж ден пашаже гыч ик мыняр эпизод-шамыч ончыкталтыныт.

Нине эпизод-шамычыште Г. К. Орджоникидзен йоча да рвезе годсо илышыже,

подпольышто революционный пашам ыштымыже, тюрьма ден ссылкылаште илымыже ончыкталтын. Тыгакак октябрьский революцийын кечылаштыже, гражданский сарын ийлаштыже да Советский элын кугу строительствыштыже ыштыме Сергон чапле пашаже-шамычым куштылго йылме дене возымо.

Серго Орджоникидзе Сталин йолташын верный соратникше да йолташыже лийын. Школышто тунеммыже годым тӱҥалын, пытартыш кечыже марте—тудо калыкын пиалже верч кучедалын.

Книга пеш интересный, чапле сӱретан.

* * *

Елена Куйбышеван возымо „Валериан Куйбышев“ книгажым руш йылме гыч марий йылмыш Н. С. Шавердин кусарен. ВЛКСМ ЦК йочалитиздат 1939 ийыште луктын. Книган акше 3 теҥге.

„Валериан Куйбышев“ книгаште Валериан Владимирович Куйбышевын, мужественный большевик, Ленин ден Сталинын ӱшан соратникше улмыжым да тудын чапле илышыжым ончыктымо.

Валериан Куйбышев пытартыш кечыже шумеш Ленинын—Сталинын сеҥаш лийдыме знамяжым кӱшкӧ нӧлтен нангайше лӱддымӧ революционер. Тиде книгаште Куйбышевын йоча годсо да рвезе годсо илышыже нерген, революционный пашаште тудын первый ошкылжо нерген да кушкын шумо годсо илышыже нерген кӱчыкын раш ойлалтеш.

Книга пеш сайын оформитлыме, шуко сӱрет-шамыч улыт.

СЕҤЫМАШ

Кумышо да пытартыш ойлымаш

Модышым М. Райхенберг вуйлата

Самолет - шамыч лишемыныт... Нуно „Пионерлан“ полшаш колтымо бомбардировщик-шамыч улыт улмаш. Звена дене, кумытын-кумытын, нуно тушманын корабльже-шамыч ӱмбак атакыш каеныт.

Каваште икте почеш вес шикш орашамыч лектедаш тӱҥалыныт. Тиде — советский самолет-шамычым лӱйкалыше тушман артиллерийын снарядше-шамыч пудештылыныт. Но советский бомбардировщик-шамыч тушманын корабльже-шамыч деке вашке лишемыныт да нунын ӱмбак бомба-шамычым кудалтеныт.

Тиде жапыште „Пионер“ дымовой завеса гыч лектын. Командир советский авиаций ден тушман эскадра коклаште кучедалмашын пӱтынь картинажым ужын.

Но тиде кучедалмашым „Пионерыште“ велэ огыл ужыныт. Советский крейсерын командирже тушман эскадрым кушко пурташ кӱлмым сайын шинчен. Тиде районышто ончычак подводный пуш-шамычым ямдылен шогалтыме улмаш. Вӱд йымалан шылын, шкеныштын улмышт нерген противниклан йӧршын палыктыде, нуно тушманым атаковатлаш келшыше моментым гына вученыт. Нуно вӱд йымалне улыт гынат, чоя — прибор дене чараште мо лиймым чыла ужыт. Тыге ужашлан вӱд ӱмбаке трубан мучашыжым гына лукташ кӱлеш.

Тушманын корабльже-шамычым ужмек, подводный пуш-шамыч атакыш тарваненыт. Нунын кокла гыч иктыже палыктыде вӱд йымачын

1-ше сӱрет.

крейсер деке лишемын, а весыже—линкор деке, да коктынат торпеда дене лӱеныт.

Южышто шучкын пудештме йӱк шергылтын. Тушман корабль-шамычын вӱд йымалнысе ужашыштышт рож лийын, да тушко вӱд шеҥгын пураш тӱҥалын. Корабльын вӱд ӱмбалнысе ужашыже-шамычым гына шалатыл кертше аэробомба-шамыч мом ыштен кертын огытыл гын, тудым торпеда-шамыч ыштеныт.

Противникын крейсерже эркын вӱд йымак волаш тӱҥалын. Но линкор, кугун локтылалтын улмаш гынат, вӱд ӱмбалнак кодын. Тудын машиныже-шамыч локтылалтыныт улмаш, да тудо ончыко кайыде, толкынышто лӱнген. Тиде мемнан авиацийлан задачым шукташ куштылемден. Вет ик верыште шогышо цельыш логалташ, ик верыште шогыдымо цельыш логалтыме деч куштылгырак.

Кум самолет-шамыч шогалше линкор деке вашкеныт, тудын ӱмбачше поче-поче чоҥештен каеныт...

... Кажне самолет ик бомбым кудалтен.

Тарваныдыме корабльыш бомба-шамыч пеш тура логалыныт. Броньым шӱтен, бомба-шамыч корабль-кӧргыш логалыныт. Пудештме йӱк шоктен. Южышко шикш да тул меҥге нӧлталтын. Очыни, бомба линкорын артиллерийский нӧрӧпышкыже логалын. Шикшын изиш шаланымекыже „Пионер“ крейсерын командирже бинокльжо дене ужын: йӱлышӧ линкор писын вӱдыш пурен кая, а кодшо кок тушман миноносецше-шамыч шкеныштын дымовой завеса дене петырен, чакнаш тӱҥалыныт.

2-шо сӱрет.

Противникын миноносецше-шамыч дене „Пионер“ крайсер коклаште расстояний кугу улмаш, адак дымовой завесат лӱйкалаш мешаен. Нуным покташ кӱлешыже уке, манын „Пионерын“ командирже решитлен. Шке полышкалшыжын могырыш савырнен, тудо приказатлен:

— Отбой сигналым пуаш! Противникын командыжлан полышым пуашлан шлюпкым ямдылаш!

„Пионер“ полный ход дене пурен кайыше корабль-шамыч деке лишемын. Нунын йыр шӱдӧ дене еҥ-шамыч ийын коштыныт.

Советский крейсерын шукерте огыл кучедалме вер деке толын шумешке корабль-шамыч вӱд йымаке пурен каеныт. Лач лу дене шлюпка-шамыч гына толкынышто лӱнгеныт, тушто матрос-шамыч шинченыт. Шукерте огыл эше нуно советский корабльым шке пушкышт дене кузе шыдын лӱйкаленыт, а кызыт нуно тудын деч полышым вучат.

— Флот дене командоватлышылан донесенийым радироватлыза, — командир приказатлен. — Линкорым, крейсерым да ик миноносецым пуртен колтымо. Кок миноносец-шамыч чакнен кайышт, нуным мемнан авиаций покта... — Кӧ шкенжын сӧснан гай нержым мемнан советский пакчаш шӱшкеш гын, нунын дене чылашт денат тыге лиеш!..

Шикш шаланен каен, теҥыз ондаксе гаяк шыпланен. Серысе охранын „Пионер“ крейсерже адакат Советский Союзын серыштыже вахтыште шогаш тӱҥалын.

ЙОДЫШ-ШАМЫЧ

1. Тушманын артиллерийже мемнан самолет-шамычым лӱйкалаш тӱҥалын. Самолетым лӱйкалыше орудий кузе манылтеш да тудо простой (мланде ӱмбалнысе) тӱшка деч мо дене ойыртемалт шога? Тудын возвышений уголжо могай?

2. 1-ше сӱретыште ончыктымо труба дене вӱд йымалне, подводный пушышто улшо наблюдатель чараште мо лийын шогымым чыла ужеш. Тиде прибор кузе манылтеш да тудо кузе ышталтын? Изи чертежым ыштен, редакцийыш колтыза.

3. 2-шо сӱретыште мемнан пушын шке торпедыже дене локтылмо, толкынышто тарваныде лӱҥгышӧ тушман крейсерым бомбардироватлыше кум советский бомбардировщик-шамыч ончыктымо улыт. Тарваныдыме линкорыш логалташ манын, кызыт кудо самолет-гычшо бомбым кудалташ кӱлеш?

4. Линкорын да крейсерын основной оружийышт—нелэ снаряд дене ятыр лу километрыш лӱышӧ нунын виян пушкышт. А бомбардировочный авиацийын да подводный пуш-шамычын основной оружийышт могай?

5. Подводный пуш-шамычын вӱд ӱмбач каяшышт двигатель-шамыч (утларакше дизель) применятлалтыт, тушто горений процесс кая. Но тидлан кислород кӱлеш. Пушын вӱд йымалне улмыжо годым кислородым еҥ-шамычлан шӱлаш аныклат (а то шӱлаш юж огеш лий), а двигательлан кислород ок сите. Вӱд йымалне улмыж годым подводный пуш могай двигатель дене движенийыш колталтеш?

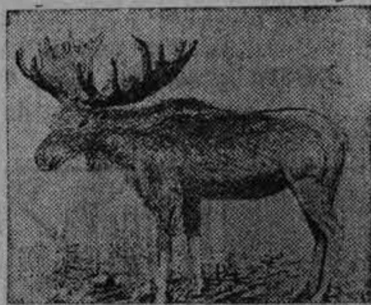

ШОРДО

Шордо копытный семействын пура, шудо кочшо (травоядный) животныйлан шотлалтеш. Марийский республикыште тиде семейство гыч шордо - шамыч гына илат.

Но витле ий наре ончыч, мемнан крайыште тиде семействын пурышо пӱчӧ-шамыч иленыт. Эн пытартыш гана пӱчым 1914 ийыште пуштмо, тудын чучелже кызыт Казанский университетыште.

Шордо кугу капан. 1940 ийыште СССР Наркомземын кӱштымыжӧ почеш мемнан республиканский музейлан чучелым ышташлан пуштмо шордо коло шуд наре нелытан улмаш. Шордо кӱрен тӱсан, кужу да шеман кийше чӱчкыдӧ пунан, оржаже да вуйжо йылгыжше, шемалге кӱрен тӱсан, йолжо суррак. Телым тудын тӱсшӧ ошалге-суррак пунан лиеш. Шордо пич да купан чодра верыште ила. Апрель гыч сентябрь марте лапка, купан чодраште коштеш, но тыгай вер

сентябрь тылзе гыч кошкаш тӱҥалеш, тунам шордо кӱкшака верышке кусна.

Шып да ояр кечыште тудо лышташан тыгыде пушеҥге коклаште лиеш, а йӱран, тӱтыран годым иман чодраште ила. Шокшо кечылаште пормо да карме кочмо деч шылын купышко, вӱд лакышке пурен возеш.

Теле йӱштӧ жапыште чӱчкыдӧ чодраште ила. Шордо вошт ырым, лышташым, пушеҥге шӱмым, шудым, тулеч молымат кочкеш. Февраль ден март тылзылаште тудо утларакше пушеҥге шӱмым, шошым тӱрлӧ ужар шудым, вӱд ӱмбалне кошташ лышташ-шамычым кочкеш.

Шордо 16—18 ияш марте веле ила. Тудын тӱкыжӧ кажне ийын, март ден апрель тылзе жапыште вашталтеш, июнь тылзылан у тӱкӧ кушкеш, ий еда тӱкыштӧ отросток ешаралтеш. Тӱкӧ узо шордын веле лиеш. Ава шордо 40 арня тӱж коштеш.

Революций деч ончыч мемнан крайыште шордым йылт пытарен шуктымо улмаш. 1920 ийыште Советский правительствын шордым аралыме нерген лукмо пунчалже деч вара шордо - шамыч шукемаш тӱҥалыныт. Шордын тушманжылан маска, пире, рысь шотлалтыт. Тудо сурт вольык семынак тӱрлӧ чер дене черланен кертеш,

Модин Г.

Марийский АССР музейын научный сотрудникше.

УРОК ДЕЧ ВАРА

АНАГРАММА-ШАМЫЧ

„К“ дене—шудан вер,
„М“ дене—шурно деч кодшо.

* * *

„Т“ дене—илыме вер,
„Ш“ дене—телым пушеҥгылаште лиеш.

АФАНАСЬЕВ СТЕПАН колтен.
Марий-Турек район, Олор НСШ.

Отв. редактор—
И. М. МУЗУРОВ.

Уполн. Марглавлита № А—214. Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.